

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 70.895.029
у Хмельницькому університеті
управління та права
імені Леоніда Юзькова
(29000, Україна, м. Хмельницький,
вул. Героїв Майдану, 8).

В І Д Г У К

**офіційного опонента доктора юридичних наук, професора,
ФЕДОРЧЕНКО Наталії Володимирівни
на дисертаційне дослідження Погребняк Марії Володимирівни
на тему «Припинення зобов'язання з договору довічного утримання
(догляду)», поданого на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 Право**

Актуальність теми дослідження. Аналіз та вирішення проблем договірних прав є однією з потреб сьогодення, адже втілення правових ідей громадянського суспільства, складовою частиною якого є ринкова економіка зумовлюють підвищену увагу до договірних конструкцій, серед яких значна роль належить договірним зобов'язанням.

Незважаючи на наявність досліджень у сфері договірних правовідносин, не достатньо уваги науковців присвячено фундаментальному питанню щодо підстав припинення договірних зобов'язань, що містить ряд основоположних теоретичних і практичних аспектів у цій сфері. Існує багато нагальних питань, які залишаються недослідженими і потребують комплексного висвітлення та обґрунтованих відповідей як з боку цивільно-правової доктрини, так і з боку правозастосовної практики. Дисертаційна праця Погребняк Марії Володимирівни на тему «Припинення зобов'язання з договору довічного утримання (догляду)» успішно заповнює цю прогалину.

Зміни векторів розвитку України поставили на порядок денний необхідність вироблення нової концепції регулювання правовідносин із

договору довічного утримання (догляду), яка б відповідала економічним та соціальним реаліям сьогодення. Зокрема щодо підстав і наслідків припинення зобов'язання із договору довічного утримання (догляду) у разі зміни цивільної правосуб'єктності набувача, можливість заміни відчужувача, як сторін зобов'язання, смерті фізичної особи, ліквідації юридичної особи тощо. Крім того трагічні наслідки повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України для населення зумовлюють пошук інших (крім соціального) засобів для задоволення своїх матеріальних потреб. Вони також порушують низку питань, пов'язаних із значенням військової агресії російської федерації проти України як обставини непереборної сили (форс-мажорні обставини) для зобов'язання з договору довічного утримання (догляду).

На підставі вищезазначеного слід визнати актуальним дисертаційне дослідження Погребняк Марії Володимирівни на тему «Припинення зобов'язання з договору довічного утримання (догляду)», де нею визначено загальні закономірності та видові особливості припинення зобов'язання з договору довічного утримання (догляду), а також розроблено науково-теоретичні пропозиції для вирішення проблемних питань у сфері правового регулювання цивільних договірних відносин.

Актуальність теми підтверджується також тим, що дисертаційну роботу виконано відповідно планів науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційна робота Марії Погребняк характеризується оптимальною, продуманою дослідницькою

стратегією та логікою розв'язання проблем, що підлягають науковому аналізу. Змісту дисертації притаманна методична і концептуальна цілісність, гармонійність наукового викладу, в цілому позбавленого однобічних чи категоричних висновків.

Авторка показала себе вдумливим, принциповим, уважним до деталей науковцем. Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені у дисертації мають достатній ступінь обґрунтованості, оскільки базуються на теоретичних працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених – представників, насамперед, науки цивільного договірної права. Серед багатьох наукових праць з дослідження договору довічного утримання (догляду), які здійснювалися в Україні в останні роки, дана робота виступає, по суті, першим спеціальним дослідженням, спрямованим на вдосконалення науки цивільного права та норм вітчизняного законодавства щодо припинення зобов'язання договору довічного утримання (догляду).

Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації є обґрунтованими. Вони зроблені з використанням формально-логічного, аналізу, синтезу, дедукції, індукції, історичного, порівняльного аналізу, системно-структурного, аксіоматичного, які дозволили визначити особливості припинення зобов'язання з договору довічного утримання (догляду). За допомогою формально-логічного методу розкрито основні положення про джерела права та їх види, а також дію джерел цивільного договірної права. Методи аналізу, синтезу, дедукції та індукції дозволили охарактеризувати ознаки зобов'язання з договору довічного утримання (догляду), види підстав припинення зобов'язання з договору довічного утримання (догляду), а також запропонувати визначення понять відповідних правових категорій. Історичний метод допоміг з'ясувати походження основних концепцій щодо місця договору довічного утримання (догляду) поміж договорів у цивільному праві. Метод порівняльного аналізу застосовано для характеристики підстав припинення зобов'язання з договору довічного утримання (догляду), що залежать від волі сторін та не залежать від волі сторін. Системно-структурний методи дозволив

розкрити структуру зобов'язання з договору довічного утримання (догляду), а також систему підстав припинення цих зобов'язань. Застосування аксіоматичного методу дозволили проаналізувати судову практику та зробити висновки з основних проблемних питань припинення зобов'язання з договору довічного утримання (догляду).

Предметом дослідження є припинення зобов'язання з договору довічного утримання (догляду). У процесі розкриття обраного предмету у роботі послідовно було визначено: поняття та ознаки зобов'язання з договору довічного утримання (догляду); елементи зобов'язання з договору довічного утримання (догляду); поняття припинення зобов'язання з договору довічного утримання (догляду); підстави припинення зобов'язання з договору довічного утримання (догляду), що залежать від волі сторін; особливості підстав припинення зобов'язання з договору довічного утримання (догляду), що не залежать від волі сторін; поняття розірвання договору довічного утримання (догляду) як підстави припинення зобов'язання; особливості розірвання договору довічного утримання (догляду) з ініціативи відчужувача майна та правові наслідки припинення зобов'язання; розірвання договору довічного утримання (догляду) з ініціативи набувача майна та правові наслідки припинення зобов'язання, а також розроблено науково-теоретичні пропозиції для вирішення проблемних питань у сфері правового регулювання цивільних договірних відносин.

Порівняння вітчизняних правових реалій України та зарубіжних країн дало змогу авторці визначити проблемні моменти вітчизняного правозастосування та сформулювати власні науково-теоретичні пропозиції з питань удосконалення законодавчого регулювання відносин із припинення зобов'язання з договору довічного утримання (догляду).

Структура дисертації відповідає меті і предмету дослідження, й складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (184 найменування). Такий підхід до структурування змісту дослідження виглядає цілком логічним, адже дозволив авторці розкрити ті актуальні питання, що були обрані для дослідження.

Робота містить наукові положення, які мають важливе науково-теоретичне значення й практичне спрямування. Положення новизни, що виносяться на захист, підкріплені відповідними висновками по ходу дослідження, а також належним чином обґрунтовані.

Ознайомлення з рецензованою роботою дає підстави зробити висновок, що ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, ступінь їх достовірності та наукової новизни в цілому відповідають вимогам, що ставляться до даного виду робіт.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Авторкою під час роботи над дисертаційним дослідженням було опубліковано основні результати, що знайшли відображення у дисертації. За основними результатами дисертаційного дослідження Марії Погребняк опубліковано чотири статті у фахових наукових виданнях, два виступи та доповіді на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях. Посилання на авторські публікації у роботі присутні.

Дисертаційне дослідження виконано здобувачкою самостійно, усі сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень автора. Нові наукові результати дисертації отримані дисертанткою особисто. У дисертації ідеї та розробки, які належать співавторам, не використовувались.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертаційна робота є комплексним дослідженням припинення зобов'язання з договору довічного утримання (догляду). Авторкою здійснено власні напрацювання та зроблено на їх основі висновки, які обумовлюють наукову новизну та достовірність одержаних результатів дисертаційного дослідження.

У дисертації охарактеризовано види забезпечення виконання зобов'язання з договору довічного утримання (догляду), які закріплено у чинному цивільному законодавстві (с. 85 дис.). Авторка прийшла до висновку, що страхування договірних ризиків є широко поширеним видом забезпечення виконання зобов'язання зі сторони боржника. Вона наводить позицію Р.А. Майданіка, що

договір довічного утримання (догляду) є «однією з правових форм регулювання відносин рентного типу» (с. 86 дис.). На підставі вищезазначеного, авторкою запропоновано пропозиції щодо віднесення до видів забезпечення виконання зобов'язання з договору довічного утримання (догляду) страхування ризику невиконання набувачем своїх обов'язків за цим договором, що може передбачатися у договорі довічного утримання (догляду) за згодою сторін (с. 26, 87 дис.).

Заслуговує на увагу також обґрунтування доцільності надання права на розірвання договору довічного утримання (догляду) відчужувачу або третій особі, на користь якої він був укладений, у разі визнання фізичної особи-набувача недієздатним (с. 27, 125 дис.). Така позиція авторки є правильною для захисту прав та інтересів відчужувача або третьої особи, на користь якої він був укладений.

Разом з цим авторка правильно визначила правові наслідки розірвання договору довічного утримання (догляду) у разі визнання фізичної особи-набувача недієздатним: 1) набуття відчужувачем права власності на майно, яке було ним передано набувачеві за договором довічного утримання (догляду), та повернення йому цього майна; 2) залишити за набувачем право власності на частину майна, з урахуванням тривалості часу, протягом якого він належно виконував свої обов'язки за договором; 3) витрати, зроблені набувачем на утримання та (або) догляд відчужувача, не підлягають поверненню (с. 27, 125-126 дис.).

Розкриваючи ліквідацію юридичної особи – набувача як підставу припинення зобов'язання з договору довічного утримання (догляду), авторка правильно звертає увагу на те, що включення майна, одержаного набувачем за договором довічного утримання (догляду), до складу ліквідаційної маси набувача як банкрута (п. 7 ч. 1 ст. 59 Кодексу України з процедур банкрутства), позбавляє відчужувача права повернути це майно та права на нього. Відповідно така законодавча позиція суперечить п. 1 ч. 2 ст. 758 ЦК України та загальним

засадам цивільного законодавства – «справедливості, добросовісності та розумності» (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України) (с. 27-28, 138-139 дис.).

У дисертації вірно наголошується на тому, що вимога однієї із сторін про розірвання договору є загальною підставою припинення дії договору довічного утримання (догляду) у таких випадках: 1) істотне порушення договору другою стороною, що не залежить від факту завдання шкоди та її значущості; 2) відсутність згоди сторін щодо приведення договору у відповідність з обставинами, які істотно змінились; 3) відсутність згоди другої сторони щодо розірвання договору; 4) якщо згідно норм моралі та втрати взаємної довіри договірні правовідносини між сторонами не можуть надалі існувати, оскільки договір має фідучіарний характер (с. 206 дис.). Характеристика концепцій підстав розірвання договору довічного утримання (догляду) на вимогу однієї із сторін дозволила авторці запропонувати положення, що заслуговує на підтримку, про наступне: надати право відчужувачу та набувачу вимагати розірвання договору у разі, якщо згідно норм моралі та втрати взаємної довіри договірні правовідносини між сторонами зобов'язання не можуть надалі існувати (с. 28, 156 дис.). Такий висновок є правильним, оскільки втрата довіри у взаємовідносинах між сторонами фідучіарного зобов'язання може бути підставою для припинення цих договірних відносин в односторонньому порядку.

На особливу підтримку заслуговує підхід авторки щодо визначення припинення договору довічного утримання (догляду) в умовах нашого сьогодення - військової агресії російської федерації проти України. Так, у дисертації виділено випадки, коли виконання зобов'язання є не можливим у зв'язку з обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає, що є підставою припинення зобов'язання з договору довічного утримання (догляду): 1) визнання фізичної особи-набувача недієздатним є фактом, що свідчить про неможливість виконання зобов'язання, що є підставою для припинення цього зобов'язання; 2) військова агресія російської федерації проти України може бути фактом, що спричиняє припинення зобов'язання з договору довічного утримання (догляду) лише у разі неможливості його виконання щодо забезпечення відчужувача або

третьої особи житлом у будинку (квартирі), який йому переданий за цим договором, якщо цей обов'язок був передбачений у договорі, у зв'язку з його знищенням або пошкодженням внаслідок чого він непридатний для проживання (с. 203-204 дис.). Разом із цим авторкою виділено обставини, за які жодна із сторін не відповідає, однак їх не можна віднести до підстав припинення з договору довічного утримання (догляду): 1) військова агресія російської федерації проти України загалом не є підставою припинення зобов'язання, оскільки з настанням перемоги України у набувача з'явиться фізична можливість виконання зобов'язання за договором довічного утримання (догляду); 2) призов набувача як суб'єкта зобов'язання на військову службу у порядку загальної мобілізації, оскільки набувач має право передати свої обов'язки за згодою відчужувача члену сім'ї набувача або іншій особі за їхньою згодою (с. 204 дис.).

На увагу заслуговують зміни та доповнення до ст.ст. 515, 750, 754, 755 ЦК України, а також пропозиція про доповнення глави 57 статтею 752¹ ЦК України та внесення змін до пункту 7 частини 1 статті 59 Кодексу України з процедур банкрутства.

Дисертація характеризується цілою низкою інших положень, що свідчать на користь оригінального характеру отриманих результатів.

Практична і теоретична значимість отриманих результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані: у науково-дослідній сфері як підґрунтя для подальших загальнотеоретичних наукових досліджень проблем договірних зобов'язань та зобов'язань з договору довічного утримання (догляду); в освітньому процесі під час викладання навчальних дисциплін «Цивільне право», «Порівняльне цивільне право», «Правочини з нерухомістю»; у нормотворчому процесі для вдосконалення законодавства у сфері правового регулювання цивільних договірних відносин; у правозастосовній діяльності судових органів для вирішення спорів у разі порушення цивільно-правового договору та застосування способів захисту цивільних прав та інтересів.

Окремо слід відзначити, що наукові концепції, висновки та пропозиції дисертаційної роботи використано при підготовці лекцій та навчально-методичних матеріалів у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова, що підтверджується Актом про реалізацію результатів наукових досліджень від 16 листопада 2022 року (Додаток Б до дис.).

Оцінка оформлення дисертації. Стиль, форма, зміст рукопису свідчать про професійність дисертантки, схильність до наукового аналізу, вміння використовувати літературні, нормативні джерела, судову практику, формувати на їх основі власні теоретичні і практичні висновки та рекомендації.

У цілому дисертації властива повнота, системність подання та логічність викладення матеріалу. Авторський стиль відповідає вимогам науковості, мова дисертації коректна та зрозуміла. Дисертацію оформлено відповідно до встановлених вимог.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження містить посилання на згадані авторкою у тексті джерела інформації при використанні ідей, розробок, тверджень, дотримано положення законодавства про авторські права, надано повну та достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані методи дослідження. Вказане дозволяє зробити висновок про дотримання дисертанткою вимог академічної доброчесності.

Зауваження щодо змісту дисертації. Не заперечуючи актуальність проведеного автором дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність положень роботи, високий теоретичний рівень, а також практичну значущість результатів для вдосконалення національного законодавства у сфері цивільного права та правозастосування, разом із тим необхідно зазначити, що окремі положення дисертаційної роботи Погребняк Марії Володимирівни мають дискусійний характер, а деякі висновки потребують додаткової аргументації.

1. Авторка зайняла позицію про віднесення договору довічного утримання (догляду) до реальних договорів, оскільки за цим договором відчужувач передає (не зобов'язується передати) майно набувачеві, тому для його укладення

обов'язковим є вчинення певної дії та наявність взаємної згоди про це (с. 51 дис.). Більшість науковців наполягають на реальній природі договору довічного утримання (догляду). Натомість, деякі вчені наполягають на його консенсуальності. Професор Р.А. Майданик, дійшов висновку, що рента (в тому числі й довічна) є реальним договором у разі відчуження рухомого майна і консенсуальним – у разі відчуження нерухомого майна. І.О. Дзера звертає увагу, що на практиці виявлення ознак консенсуальності чи реальності договору довічного утримання (догляду) необхідно здійснювати на підставі його конкретного змісту. *Тому, вважаю, що така позиція авторки потребує більш посиленого обґрунтування, оскільки договір довічного утримання (догляду) може мати як реальний, так і консенсуальний характер, залежно від того, яке майно передається під забезпечення платежів, тобто рухоме чи нерухоме.*

2. Хотілося б почути відповідь авторки на питання про те, якщо майно було втрачене (знищене) або пошкоджене з вини самого відчужувача, то які правові наслідки така обставина спричинить?

3. У 1954 році видатний український цивіліст професор В.П. Маслов у своїй праці «Договори с условием пожизненного содержания» (Советское государство и право. 1954. №6. С. 113.) висловив позицію, що майно пристарілої особи не повинно переходити у повну власність особи, яка його матеріально забезпечує, а повинно становити спільну власність учасників договору. Хотілося б почути позицію авторки щодо зазначеного міркування вченого.

4. У ч. 2 ст. 755 ЦК України закріплено положення, що договір довічного утримання (догляду) припиняється у зв'язку зі смертю відчужувача. Вважаю за доцільне було б дослідити у роботі питання про можливість залишення чинним цього договору у частині обов'язку із поховання відчужувача або третьої особи, якщо таке зобов'язання передбачено договором, до моменту повного виконання набувачем такого обов'язку.

Загальний висновок по дисертації. У цілому висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Погребняк Марії Володимирівни, оскільки нею було вирішено поставлені завдання та досягнуто

мету - визначено загальні закономірності та видові особливості припинення зобов'язання з договору довічного утримання (догляду), а також розроблено науково-теоретичних пропозиції для вирішення проблемних питань у сфері правового регулювання договірних відносин.

Дисертаційне дослідження Погребняк Марії Володимирівни на тему «Припинення зобов'язання з договору довічного утримання (догляду)» відповідає вимогам, встановленим Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44. Дисертаційне дослідження є завершеною самостійною науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науково-обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукове завдання, яке має істотне значення для науки цивільного права, а його авторка – Погребняк Марія Володимирівна заслуговує на присудження освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загальноюридичних
дисциплін, цивільного права та правового
забезпечення туризму Київського університету
туризму, економіки і права**

Наталія Федорченко